

پست‌مدرن در ادبیات داستانی و نقاشی معاصر ایران

ناهید جلالیان ^۱، عبدالحسین فرزاد ^{۲*}

^۱ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عرب، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. nahidjalalian۴۸۵۱@gmail.com
^{۲*} (نویسنده مسئول) گروه زبان و ادبیات عرب، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. abdolhoseinfarzad@gmail.com

چکیده

نظر به اهمیت رمان در شکل نهایی و تکامل‌یافته آن یعنی ادبیات پست‌مدرن در شناخت ابعاد مختلف یک جامعه و روابط انسانی که به‌عنوان راهی جهت شناخت معضلات و نابسامانی‌ها و یافتن راه‌حلهایی جهت برون‌رفت از این مشکلات مطرح می‌باشد، مطالعه حاضر به‌منظور ارزیابی نقش پست‌مدرن در ادبیات داستانی و نقاشی معاصر ایران پرداخت. این پژوهش با بررسی نمونه‌های برتر از رمان‌های معروف ایرانی و خارجی در تحقق به این هدف صورت پذیرفت. به دلیل عدم ارائه پژوهش‌های کافی از کارکرد این فرم ادبی، مقاله حاضر کاریست به شیوه تحلیلی-توصیفی در طرح مقوله رمان از آغاز تا به امروز در قالب ادبیات پست‌مدرن در ادبیات داستانی ایران و تأثیر آن در پیشبرد افکار از راه نقد نظری و نیل به فرهنگ پایا که از طریق پیوند منطقی با گذشته و رویکرد سازنده با تحولات فکری روز دنیا حاصل می‌شود. ادبیات داستانی در اصل از نیاز روح بشر به روایت ماجراها و رویدادهایی که با آن سروکار داشته سرچشمه می‌گیرد. بررسی زندگی بشر در جوامع مختلف نشان از وجود انواع روایت‌های داستانی دارد که باتوجه به موقعیت تاریخی، سیاسی، جغرافیایی، باورها و اعتقادات آن‌ها شکل گرفته است. این مختصات در نقاشی معاصر که به سبک پست‌مدرن خلق شده است نیز دیده می‌شود.

اهداف پژوهش:

۱. ارزیابی نقش پست‌مدرن در ادبیات داستانی ایران.
۲. ارزیابی نقش پست‌مدرن در نقاشی معاصر ایران.

سؤالات پژوهش:

۱. بهرام صادقی و احمد سعداوی با تأکید بر فرم‌های ادبی پست‌مدرن به خلق آثار داستانی خود پرداخت؟
۲. نقاشی معاصر ایران دارای چه مختصاتی از رویکرد پست‌مدرن است؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۴۸

دوره ۱۹

صفحه ۲۰۵ الی ۲۲۰

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۰/۰۹/۲۵

تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۱۱/۱۳

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۰۱

کلمات کلیدی

ادبیات داستانی،
نقاشی معاصر،
پست‌مدرن.

ارجاع به این مقاله

جلالیان، ناهید، فرزاد، عبدالحسین. (۱۴۰۱). پست‌مدرن در ادبیات داستانی و نقاشی معاصر ایران. مطالعات هنر اسلامی، ۱۹(۴۸)، ۲۰۵-۲۲۰.

dor.net/dor/20.1001.1.1735708.1401.19.48.19.9

dx.doi.org/10.22034/IAS.229729.1874

مقدمه

ادبیات داستانی در اصل از نیاز روح بشر به روایت ماجراها و رویدادهایی که با آن سروکار داشته سرچشمه می‌گیرد و این موضوعی است که از آغاز عصر حجر زمانی که در غارها زندگی می‌کرد و با خط و زبان آشنایی نداشت. داستان روزمرگی خود را با کشیدن تصاویری بر روی غارها بازگو می‌کرد. بررسی زندگی بشر در جوامع مختلف نشان از وجود انواع روایت‌های داستانی دارد که باتوجه به موقعیت تاریخی، سیاسی، جغرافیایی، باورها و اعتقادات آن‌ها شکل گرفته است. بنابراین از جمله ضروریات خاص انجام این مطالعه می‌توان به نیاز فطری بشر به طرح موضوعات مهم زندگی خود، اهمیتی که رمان در شناخت جامعه اعم از فرهنگ، اعتقاد، سیاست و تعامل انسان‌ها با همدیگر و محیط پیرامون آن‌ها دارد و در نهایت اهمیت رمان در شناخت ابعاد پنهان و تاریک روان انسان و ضمیر ناهوشیار، اشاره کرد. طرح جنبه‌های مختلف از زندگی انسان به همراه تکنیک چندصدایی راه را جهت نقد و تجزیه و تحلیل مسائل باز می‌کند که با این کار زمینه جهت تعقل و تفکر ایجاد شده که با برخورد آراء مختلف موجب رشد و بالندگی افکار می‌شود. و از این راه اثرگذاری آثار ادبی بر فرهنگ اتفاق می‌افتد فرهنگی که ریشه در اعتقادات منطقی گذشته و برخورد منطقی با تحولات فکری روز دنیا دارد.

رمان (Roman) یا داستان بلند به انگلیسی (Novel) در اصل واژه فرانسوی است که به نثر نوشته شود و شامل اتفاقات و حوادثی از تخیل نویسنده باشد. رمان در ابتدا در مورد همه آن چیزهایی گفته می‌شد که مربوط به تمدن، هنر و مخصوصاً زبان‌های آن ردیف از کشورهایی است که از قرن پنجم تا قرن دوازدهم میلادی تحت سیطره مادی و معنوی روسی‌ها بودند. از قرن دوازدهم میلادی به بعد فرانسه شمالی و انگلستان، زمینه مساعدی را برای رشد و انتشار فرهنگ و تمدن فراهم آورده بودند که بیان ادبی دست اول آن زبان رمان و به صورت داستان‌سرایی و قصه‌گویی بود و به این صورت می‌بینیم که رمان از دیرباز زبان ادبی، فرهنگ و تمدن کشورهای پیشرفته غرب بوده است. قرن چهاردهم آغازی جهت گسست سلطه کلیسا بر مردم بود که با محدود کردن اختیارات کلیسا گام‌هایی بزرگ و رشد و شکوفایی فرهنگ برداشته شد.

رمان سندی معتبر برای تحقیق و تفحص در تاریخ، تمدن و فرهنگ یک جامعه است. همچنین علاوه بر واقع‌نمایی جهان بیرون، مهم‌ترین راه برای دستیابی به عالم مخفی و درون انسان و بر افکار و اندیشه‌های او از دل وقایع و رخداد‌های پیرامون او باشد که در خلال آن موضوع انسان به‌عنوان مهم‌ترین اصل مورد کنکاش و محور توجه قرار گرفته باشد. این مقاله کوششی است جهت شناخت ادبیات پست‌مدرن در فرم رمان، از قرن هفدهم به بعد که از آغاز شکل‌گیری به سه شیوه رمان کلاسیک، رمان مدرن و رمان پست‌مدرن مطرح بوده است. شیوه نگارش این مقاله از طریق بیان ویژگی‌های ادبی هر یک از این دوره‌ها با تعدادی از آثار برجسته هر دوران و خلاصه و تفسیر آن‌ها صورت گرفته و سپس به مقایسه و تجزیه و تحلیل این آثار با تعدادی از آثار برتر پست‌مدرن ایرانی پرداخته است. نظر به اهمیتی که رمان به‌عنوان یک فرم ادبی ممتاز در ویژگی‌هایی چون بازتاب دنیای درون و بیرون انسان و طرح تکنیک چند صدایی

دارد به نوان سندی معتبر در شناخت فرهنگ جوامع استفاده می‌شود. بررسی پست‌مدرن در نقاشی معاصر ایرانی نیز حاکی از ارتباط نزدیک این سبک هنر با مختصات زندگی در دوره معاصر است.

این مقاله به روش کتابخانه‌ای و به صورت تحلیلی-توصیفی صورت گرفته است. ابتدا به بررسی رمان که عنصر اصلی تشکیل‌دهنده ادبیات داستانی و مقوله پست‌مدرنیسم است، پرداخته می‌شود. در رابطه با اهمیت خواندن رمان اولین نکته‌ای که به ذهن می‌رسد این است که آیا فایده رمان در جذابیت دنبال کردن داستانی بلند و خیال‌انگیز در از خود گذشتگی برای رسیدن به یک عشق است که ساعت‌ها خواننده را در پیچ و خم تبادل افکار و اعمال شخصیت‌های آن سرگرم ساخته، و یا پی‌گیری راز سر در مهر و مبهم کشف یک خیانت وهم‌آلود، و شاید هم داستانی مهیج و دلهره‌آور از صحنه‌های جنایی در رابطه با ارتکاب قتل است که در مجموع به صورت راهی جهت گذراندن اوقاتی از فراغت بکار می‌رود.

این مقاله براساس نظریه علمی-ادبی جمعی از نظریه‌پردازان و صاحب‌نظران علوم انسانی است که در آن به موضوعاتی چون مفهوم و کارکرد ادبیات در زندگی انسان در قالب رمان به‌عنوان یک فرم ممتاز و برتر از ادبیات منثور داستانی از آغاز شکل‌گیری آن با تغییرات و تحولات جامعه تا در سبک فعلی آن که ادبیات پست‌مدرن دربر می‌گیرد پرداخته و به مقایسه تعدادی از برترین آثار ادبی هر دوره از غرب و آثار پست‌مدرنی با تعدادی از آثار مطرح مشابه ایرانی می‌پردازد که حاکی از مشابهت‌های زیادی در فرم و محتوا با وجود تفاوت‌های جغرافیایی و تاریخی و اجتماعی میان این دو می‌باشد. این مقاله کوششی در ایجاد فرهنگ پویا از طریق نقش و تأثیر ادبیات در بهبود زندگی انسان است. باتوجه به گستردگی و تنوع مباحث پیشینه‌ای در قالب یک کار تحقیقی در آن یافت نشد.

آنچه در مورد آثار رمان‌نویسان پست‌مدرنیستی در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ وجود دارد اینکه از نظر کارشناسان امر این کاری موفق نبود و صرفاً با آوردن کلمات نامانوس و برهم‌زدن روال خطی داستان کاری تقلیدی محسوب شده است. میرعابدینی از صاحب‌نظران امر داستان‌نویسی در ایران در این زمینه چنین می‌گوید: «داستان‌های پست‌مدرن ایرانی که می‌توان گفت تقلیدی مفتضح و ناموفق از نمونه‌های خارجی است. اولین چیزی که در این نمونه ایرانی به چشم می‌آید بی‌بندوباری اخلاقی و بی‌نظمی است. دومین مورد استفاده از واژه‌های بیگانه و به‌خصوص اشعار انگلیسی است که هر کس این موارد را در داستان داشته باشد یک اثر پست‌مدرنیستی خلق کرده است» (میرعابدینی، ۱۳۷۷). نظریه دیگر که در مورد عدم موفقیت آثار پست‌مدرنیستی در دو دهه اخیر وجود داشته نیاز این سبک از نویسندگی به اطلاعات وسیع تاریخی، فرهنگی و جامعه‌شناسی و علاوه بر آن دارا بودن روحیه دموکراتیک و شخصیت مستقل فکری است که در این نویسندگان کمتر به چشم می‌خورد. «ادبیات پست‌مدرن در ایران نمی‌تواند ظهور پیدا کند؛ چراکه این ادبیات به علم و دانش وسیع در مورد تاریخ کشور، ادبیات کهن، فرهنگ مملکت و خرده فرهنگ‌ها نیاز دارد. به نویسندگان دهه‌های ۹۰ و ۸۰ ایران این انتقاد وجود دارد که مقطعی می‌نویسند و نوشتن را بعد از یکی دو رمان کنار می‌گذارند و نسبت به ریشه و تاریخ آن علم و دانش ندارند (پاینده، ۱۳۹۶). به این صورت، اهمیت آثار پست‌مدرنیستی

در کاربست تکنیک‌ها و سبک‌های جدید به همراه بهره‌وری از دانش و علوم گسترده در تاریخ و فرهنگ دول گذشته و موضوعات روز دنیا در جهت روشنگری و آگاهی انسان روشن می‌شود.

۱. ادبیات پست‌مدرن

همراه با نفوذ جریان پست‌مدرن در همه جنبه‌های زندگی بشر جنبشی تحت‌عنوان ادبیات پست‌مدرن به‌وجود آمد. «ادبیات پست‌مدرن هم جزئی از پست‌مدرنیسم است که به‌عنوان یک جنبش ادبی محسوب شد و به‌صورت یک دانش در برابر تفکر روشنگری و رویکرد مدرنیستی در دوران بعد از جنگ جهانی دوم به‌وجود آمده است. این ادبیات مشخصه آن تکیه شدید به روش‌هایی مانند ازهم‌گسیختگی، تناقض و روایت‌های سؤال‌برانگیز است (نوذری، ۱۳۷۹).

رمان در ایران تقریباً با نهضت مشروطه به‌وجود آمد و از آغاز ظهور بازتاب تحولات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی زمان خود بوده است. اگرچه رمان‌های اولیه با آنچه که هم‌اکنون وجود دارد، بسیار متفاوت است و بیشتر جنبه گزارشی و توصیفی از شخصیت‌ها و وقایع داشته است، ولی به مرور صورت نقد اجتماعی یافت و جنبه‌هایی چون تاریخ‌گرایی و مفاهیم روانکاوی به آن اضافه شد. رمان نخستین فرم نثر مدرن در ایران است اما تحول و تکامل آن از زمان پیدایش تا رسیدن به بلوغ و فرم مشخص ۶۰ سال طول کشید (میرعابدینی، ۱۳۷۷).

از معروف‌ترین رمان‌های فارسی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. تهران مخوف (۱۳۰۴) اثر مرتضی مشفق کاظمی؛

۲. بوف کور (۱۳۱۵) صادق هدایت؛

۳. چشم‌هایش (۱۳۲۱) بزرگ علوی؛

۴. مدیر مدرسه (۱۳۳۷) جلال آل‌احمد؛

۵. ملکوت (۱۳۴۰) اثر بهرام صادقی؛

۶. تنگسیر (۱۳۴۳) صادق چوبک؛

۷. ترس و لرز (۱۳۴۷) غلامحسین ساعدی؛

۸. شازده احتجاب (۱۳۴۸) هوشنگ گلشیری؛

۹. سووشون (۱۳۴۸) سیمین دانشور؛

۱۰. آزاده خانم و نویسنده‌اش (۱۳۷۶) رضا براهنی؛

۱۱. هیس (۱۳۷۸) محمدرضا کاتب؛

۱۲. کولی کنار آتش (۱۳۷۸) منیرو روانی‌پور.

پیش از ورود به بحث اصلی ذکر این نکته لازم است که تکنیک‌هایی مانند مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی در آثار برخی از نویسندگان ایرانی دیده می‌شود. اثری مانند بوف کور (۱۳۱۵)، ملکوت (۱۳۴۰) و شازده احتجاب (۱۳۴۸) که سال نگارش این آثار پیش از ورود رسمی ادبیات پست‌مدرن به ایران که از سال‌های ۱۳۷۱ به بعد بوده، می‌باشد که این شیوه بعدها به متفاوت‌نویسی تعبیر شده است.

یکی از سبک‌های جدید ادبی در روایت معضلات و کاستی‌های جامعه که توسط بعضی از داستان‌نویسان ایرانی مورد استفاده قرار گرفت، سبک پست‌مدرنیستی بود که برگرفته از ادبیات پست‌مدرن می‌باشد. از جمله بهترین اثرات ادبی شاخص پست‌مدرنیستی فارسی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (سپانلو، ۱۳۸۱):

۱. بوف کور (۱۳۱۵)
۲. ملکوت (۱۳۴۰)
۳. ترس و لرز (۱۳۴۷)
۴. شازده احتجاب (۱۳۴۸)
۵. آزاده خانم و نویسنده اش (۱۳۷۶)
۶. هیس (۱۳۷۸)

بوف کور، اولین اثری که ریشه‌های ادبیات پست‌مدرنیستی را در خود جای داده و از نقطه نظرات بسیاری چون فلسفی، اجتماعی، روانکاوی و تاریخی قبل بحث بوده و هست. بیان افکار راوی در کنار نقدی که از شرایط نابسامان محیط دارد از مفاهیم روانکاوی و فنون جدیدی است که در این اثر به کار رفته است. مهم‌ترین مشخصه این اثر پیوند با فرهنگ و هنر و تاریخ ملی و بهره‌گیری از سبک‌های ادبی نوین جهانی بوده است. در طی داستان نویسنده به مکان وقوع داستان «شهر ری» اشاره می‌کند و گلدانی که گورکن از خاک خارج کرده و نقش «قلمکار» در آن داشته نمادهایی از علاقه به ملیت و فرهنگ این سرزمین بوده است.

استاد سیروس شمیسا در کتاب داستان یک روح که درباره بوف کور نوشته چنین می‌گوید. بوف کور از طرفی در بردارنده تمام رمز و رازهای ادبیات داستانی ما و دقیقاًض ادامه منطقی ادبیات سمبلیک و تمثیلی است و از طرف دیگر سرآغاز فصل جدید در ادبیات ماست و از این راز عظمت همه شاهکارهای ادبی است که از یک‌سو ریشه در ادبیات و سنت‌های پیش از خود دارند و از دیگر سو پنجره‌ای به فضا و زمانی دیگر و به تتبع ذهنی و دریافتی دیگر می‌گشاید (شمیسا، ۱۳۸۶). مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی در بوف کور: جریان سیال ذهن، عدم روال خطی داستان، ایجاد فضای گوتیک، استفاده از تمثیل، تودرتو بودن و ابهام در داستان خط واقعیت و خیال شبیه شدن شخصیت‌ها به یک دیگر.

رمان ملکوت بیانگر اندیشه‌های فلسفی انسان نسبت به عالم آفرینش از جمله: درگیری خیر و شر با هم می‌باشد. در این اثر آیات قرآن و انجیل و اشعاری از مولوی از یکی از تکنیک‌های پست‌مدرنیستی خوانش بینامتنی استفاده شده است. مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی در ملکوت عبارت‌اند از: خوانش بینامتنی، رئالیسم جادویی ایجاد فضای گوتیک، تضاد، ابهام و پیچیده‌گویی.

داستان ترس و لرز از ۶ قطعه داستان جداگانه و ظاهراً بی‌ارتباط باهم در رابطه با باورهای و اعتقادات جمعی از مردم جنوب ایران است طی داستان نشان داده می‌شود که عقب‌ماندگی آن گروه ریشه در باورهای خرافی آنان داشته که در نتیجه مانع از ارتباط درست و منطقی این جمع با دنیای پیرامون آنان شده بود. مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی در ترس و لرز، تودرتو بودن داستان، ابهام، عدم قطعیت و رئالیسم جادویی هستند.

داستان شازده احتجاب در ارتباط با تعدادی از شاهزادگان قاجار در آستانه فروپاشی این سلسله است که اشرافی‌گری و بی‌کفایتی این جمع به شیوه تمثیل مورد نقد قرار گرفته است. مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی در شازده احتجاب، طنز، رئالیسم جادویی، هستند.

تمثیل آزاده خانم و نویسنده‌اش داستانی متفاوت در سبک داستان‌نویسی که شخصیت‌های داستانی در نگارش داستان با نویسنده دست دارند. روح دموکراتیک و اسطوره‌زدایی به‌خوبی در داستان به‌چشم می‌خورد. مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی در آزاده خانم و نویسنده‌اش، مشارکت (دخالت شخصیت داستانی در نگارش داستان)، چندصدایی و رئالیسم جادویی هستند.

داستان هیس از سه قطعه ظاهراً بی‌ارتباط باهم تشکیل شده، مردی که دستش به قتل هفده زن آلوده است. فردی که با بلند کردن کیسه‌های گندم زندگی می‌کند و سوم داستان که در اتوبان در تصادف کشته شده و به شرح وقایع می‌پردازد. مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی در هیس، ابهام، رئالیسم جادویی، عدم قطعیت و تودرتو بودن داستان می‌باشند. این داستان با نشان دادن سه پرده نشان داده شده که در پرده اول مردی با تصور خیانت همسرش او را می‌کشد و این امر تا کشتن ۱۷ زن به‌دست او با این قصد که بار دیگر اتفاق نیفتد، صورت می‌گیرد. پرده دوم داستان کسی است که با بلند کردن بار گندم و وسایل دیگران زندگی می‌کند و پرده سوم، جریان مردی است که در اتوبان در اثر تصادف کشته شده که روحش به شرح ماقوع پرداخته است. آنچه از محتوای داستان برمی‌آید این موضوعات در ارتباط با زندگی یک نفر بوده که خطاها و اشتباهات زیادی در زندگی مرتکب شده و اکنون مبتلا به سرطان شده و درصدد جبران گذشته برآمده که با همه تلاش‌ها با ناکامی مواجه می‌شود و به ناامیدی و پوچی می‌رسد.

زبان پست‌مدرن مستلزم استفاده از کنایه، طنز، استعاره، تجاهل، ابهام، ایجاز، ابهام، اشارات، تلمیحات، تناقضات، تقلید، کیه‌برداری، کلیشه‌سازی، تکرار، تمسخر، هجو، تردید، عدم قطعیت و خلاصه صنایع و بدایع ادبی اعم از نوشتاری و گفتاری است (نوذری، ۱۳۷۹). انسجام و تشت در متن، بازی‌های زبانی، مشارکت محتوای وجودشناسی، روان‌پریشی شخصیت‌ها، ایجاد فضای گوتیک، تکنیک جابجایی، رئالیسم جادویی، بینامتنی، جریال سیال ذهن، تضاد و دوگانگی

در معنا و تکنیک خطی نبودن زمان از دیگر مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی باتوجه‌به کتب معتبر در این حوزه هستند (گلشیری، ۱۳۸۹).

۲. پست‌مدرنیسم در نقاشی معاصر ایران

جنبش‌های هنری نوین با توجه به رسانه‌های جدید و سرعت انتقال اطلاعات بی‌شک برفضای هنری جوامع گوناگون تأثیر ژرفی گذاشته‌اند. جامعه‌ی نقاشان ایرانی نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. آثار نقاشان معاصر ایران، دارای سویه‌های پست‌مدرنیستی، برخی از آثار نقاشان ایرانی مؤلفه‌هایی منطبق با ویژگی‌های آثار غربی که بنابر الگویی از نظریات اندیش‌مندان این حوزه دسته‌بندی شده بود، دارا بودند و در دیگر آثار با تغییراتی متناسب با جامعه‌ی ایرانی و یا تقلید صرف دیده می‌شود. در گروه اول که رویکرد اصلی آن نقد زمانه حاضر است، تقسیم‌بندی‌های واضح و مرزبندی‌های مشخص، پیکره‌های دفرم شده و استفاده از رنگ‌های تخت دیده شد. در گروه دوم که بازگشت به مؤلفه‌ها و عناصر کلاسیک یا سنت مدنظر بود، بوم‌گرایی و تلفیق عناصر سنتی فرهنگ ایرانی با عناصر غربی و گاه در تقابل آن‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. گونه سوم که تضادهای نژادی و فمینیستی در آن هدف گرفته شده است، در آثار ایرانی نیز دیده شده و مؤلفه‌های فمینیستی با رویکردی بر نقش ازدست‌رفته‌ی زن در جامعه جهانی به تصویر کشیده شده است. در گونه چهارم رسیدیم که طیف وسیعی از آثار ممکن است با نگاهی سطحی به ترکیبی بودن مواد، تکنیک‌ها و رسانه‌های به‌کار رفته در تولید اثر در این زمره قرار گیرند. با این حال تلفیق و ترکیب مواد، تکنیک‌ها و رسانه‌ها در آثار نقاشان ایرانی با استفاده از خط و آثار گرافیکی و تلفیق عناصر رنگ و روی پست‌مدرن به خود گرفته‌اند (جعفری و تواناییان، ۱۳۹۳: ۱).

۳. مختصات پست‌مدرنیسم در ادبیات داستانی و نقاشی معاصر ایران

اصطلاح «پست‌مدرنیسم» اگر چه امروز در ایران از طرف نویسندگان و حتی منتقدان بارها و بارها به‌کار برده می‌شود، اما به‌علت عدم آشنایی با خاستگاه‌ها، اصول و مؤلفه‌های این نوع ادبی، قائل بودن به چنین جریانی را در ادبیات داستانی ایران همواره با تردید همراه می‌سازد. این که چه خصایصی را می‌توان به‌عنوان مبنا جهت قیاس مؤلفه‌ها مدنظر قرار داد و آیا آن ویژگی‌ها تنها به جهت اقتباس از شیوه‌های جهانی صورت یافته است، به همراه این مسئله که این متون به همان اندازه شالوده‌شکنانه بودنشان آیا به گذشته و امکانات بومی زبان فارسی پایبند بوده است (گلشیری، ۱۳۸۹).
رمان نوعی از انواع ادبی که در واکنش انسان به تحولات محیط متناسب با نیازهای او در طول زمان بوجود آمده است. مشخصه مهم رمان تنها مختص به تصویربرداری از محیط اطراف او نبوده بلکه مجالی است در اندیشیدن به خویشتن، گذشته، آینده و آرمان و اهدافی که هستی به عهده او نهاده که با درک و آگاهی از این مفاهیم و حرکت مستمر در این خط سیر، او را به کمال رسانده و زمینه‌های برخورداری او را از زندگی شایسته توأم با رضایت و آرامش درونی هموار می‌کند (معصوم‌بیگی، ۱۳۸۰). علاوه‌بر تأثیرپذیری از تحولات محیط، مقوله رمان به‌عنوان عاملی تأثیرگذار بر

نظام فرهنگی یک جامعه مطرح بوده است. «کریستف بالایی^۱ در کتابش به نام پیدایش رمان نویسی با بررسی شکل‌گیری رمان در جامعه سنت‌گرایی ایران در اوایل قرن بیستم میلادی تأثیر متقابل رمان بر نظام ادبی و مسائل فرهنگی و اجتماعی را نشان می‌دهد» (میرعابدینی، ۱۳۷۷). با پدید آمدن نهضت ترجمه کمی قبل از انقلاب مشروطه (۱۲۸۵) ادبیات داستانی ایران از شکل تعلیمی تمثیلی خارج شد و با تأثیر از فرهنگ غربی دید انتقادی نسبت به شرایط نامطلوب جامعه یافت. رمان‌های این دوران بازتاب نابسامان‌های محیط آن است و از طرف دیگر طرح این موضوعات در بیدارسازی از دهان توده‌ها به لزوم انقلاب مشروطه امری تأثیرگذار بوده که این مطلب نمایانگر نقش تعاملی و متقابل تأثیرپذیری رمان از جامعه و جامعه از رمان می‌باشد.

در مقایسه نمونه‌های برتر از رمان‌های پست‌مدرن غربی با آثار پست‌مدرنیستی ایرانی به جوهی از تشابهات در ساختار و محتوای آن‌ها می‌توان پی برد.

اول: موضوع انسان و زندگی انسانی و برخورداری از آن مهم‌ترین دغدغه و درد این نویسندگان بوده است.
دوم: توان برقراری با نوع انسان از طریق ارتباط با فرهنگ و هنر و تاریخ و اساطیر کهن که نمادی از شجاعت، دانایی و غیرتمندی بودند. که در غرب «ادیسه» نماد قهرمانی بوده که در رمان اولیس به عنوان یکی از شاهکارهای دوران مدرن تقابل توانمندی و آرمان‌طلبی انسان قدیم را در جایی با تکنیک تمثیل از زندگی ادیسه و ناتوانی و بی‌تفاوتی انسان عصر معاصر را در شخصیت نقش اول آن یعنی آقای بلوم نشان می‌دهد.

این شیوه در رمان «صدسال تنهایی» با به‌کارگیری مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی چون بازی‌های زبانی، لایه‌لایه بودن داستان رئالیسم جادویی، پیچیده‌گویی ضعف انسان معاصر را در غفلت و فراموشی که ناشی از حس قدرت‌طلبی و زیاده‌خواهی‌های اوست در قالب این رمان در تکرار اشتباهاتی مشابه در طی شش نسل از افراد یک قبیله نشان می‌دهد و به این صورت عدم‌آگاهی و تنبیه نسل آخر را از اشتباهات نسل نخست به نمایش می‌گذارد. در آثار پست‌مدرنیستی ایرانی چون بوف کور با استفاده از مؤلفه چندی چون برهم زدن روال خطی داستان ایجاد فضای گوتیک پیچیدگی و ابهام و خلط بین واقعیت و عالم خیال تعلق به گذشته با اشاراتی چون «شهر ری» یکی از قدیمی‌ترین شهرهای ایران و هنر ایرانی چون گلدان با نقش قلمکاری شده نشان داده شده است. تصویر شماره ۱ که از نمونه نقاشی‌های پست مدرن دوره قاجار است نیز به این مقوله توجه کرده است.

^۱ استاد ادبیات و زبان فارسی در فرانسه
Christophe Balay (۱۹۴۹)

تصویر ۱: بخشی از ترسیم طبیعت در نمای قلمدان لاک. دوره قاجار.

عشق به مفاهیم ارزشی در بوف کور از طریق ستایش زیبایی‌ها و پاکی در وجود یک زن به‌خوبی توصیه نمایان شده و تلاشی را که در پی مرگ او برای احیای دوباره او دارد که نشانی از پیوند های اصیل یک انسان شرقی به هویت فرهنگی و بومی خویش است.

در رمان ترس و لرز هم با مؤلفه‌ای چون لایه‌لایه بودن داستان و شکل معمایی و پیچیدگی طرح آن پیوند با فرهنگ غنی این سرزمین از طریق بیان زندگی جمعی از مردم جنوب آمده که به این شیوه نشان می‌دهد که اعتقاد به باورهای نادرست و خرافی چگونه موجب عدم پیشرفت آن‌ها شده است.

رمان هیس (۱۳۷۹) از محمدرضا کاتب که با کار پست مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی چون عدم قطعیت، تودرتو بودن داستان، رئالیسم جادویی و ایجاد ابهام به طرح داستانی که در ظاهر بی‌ارتباط باهم بوده پرداخته که در طی این ماجراها تلاش در بهبود زندگی خویش کند.

باتوجه به نظریه ادواری بودن پسامدرنیسم در تاریخ که بعضی از صاحب‌نظران آبر آن اعتقاد بودند. «گروهی از نظریه‌پردازان، استدلال می‌کنند که پسامدرنیسم ناظر به یک دوره معین (صرفاً دهه ۱۹۶۰) به این سو نیست، به نظر ایشان پسامدرنیسم پدیده‌ای حرفه‌ای (ادواری) است و تاریخ فرآیندی تک‌خطی نیست. از این‌رو پسامدرنیسم در همه ادوار تاریخی یا دست کم در اکثر آن‌ها حادث شده است» (پاینده، ۱۳۹۶).

آثار پسامدرنیستی در ایران مانند سایر گزینه‌های برتر پست‌مدرنیستی دنیا با کیفیتی که مشابه همه آثار برگزیده است؛ نظیر نمونه‌هایی از رمان‌های پست‌مدرنیستی که به آن اشاره شد. از مختصات برجسته و نمونه چون قدرت ارتباط با ارزش‌های گذشته و بهره‌وری از تحولات جدید و تعامل با آن، جذابیت هنری و توان ارتباط با نسل‌های مختلف برخوردار بوده که از مهم‌ترین نمونه‌های ویژگی تعهد به قلم و نویسندگی بوده است.

^۲ نظریه سایمن ملپس و هوفمان از نظریه‌پردازان و منتقدان پست‌مدرنیسم

Simon malpas and Hofman

رمان نوعی از اشکال ادبی، مظهر بیان عواطف، آرمان‌ها، نیازها و آرزوهای انسان بوده است. قالبی که همپای تحولات زمان تحول و تکامل یافته و علاوه بر انعکاس واقعیات دنیای خارج، تبلور اندیشه‌ها و دیدگاه‌های دنیای درون بوده است. نوعی منحصر به فرد از انواع ادبی که با کاربست فنون و تکنیک‌های نوین ادبی در زمان تلاش در بهبود شرایط زندگی انسان و افکار و اندیشه‌های او که در پیوند منطقی با فرهنگ و تاریخ گذشته داشته صورت گرفته است. رمان پست‌مدرن به‌عنوان شکل نهایی رمان در عصر حاضر علاوه بر نشان دادن ضعف‌ها و کاستی‌ها تلاش در انعکاس ابعاد پنهان زندگی او داشته است که از این طریق سعی در تنبه و بیدارسازی او در رسیدن به حقوق و جایگاه انسانی او بوده است. در نقاشی‌های پست‌مدرن معاصر نیز به وفور ترسیم زندگی روزمره دیده می‌شود. تصویر شماره ۲ نمونه‌ای از این تصاویر است.

تصویر ۲. ترسیم شور زندگی در نقاشی‌های دوره معاصر. منبع: موزه کاخ گلستان.

بررسی رمان‌های شاخص پست‌مدرنیستی در نویسندگان ایرانی در طی چندین دهه سیر تکاملی یافته و با شاخصه‌هایی چون نقد اجتماعی و تاریخ‌گرایی و استفاده از قهرمانان ملی به‌جای افسانه‌پردازی و بهره‌گیری از روانکاوی از طریق مؤلفه‌هایی چون جریان سیال ذهن به تنوع و گستردگی در مضمون و ساختار دست یافته و با حفظ ویژگی‌های چون پیوند منطقی با گذشته و فرهنگ بومی و بهره‌گیری از سبک‌های جدید ادبی به نیاز اصیل بشری چون تلاش در بهبود جایگاه انسان در چرخه آهنین زندگی ماشینی و رهایی از زنجیرهای اسارت از وجود او پاسخ‌گو بوده است و همگام با نمونه‌های غربی توانسته با نوع بشر از طریق ارتباط با اصیل‌ترین عواطف و احساسات بشری ارتباط برقرار کند؛ همچون نمونه‌هایی که در بوف کور، ترس و لرز و شازده احتجاب تحقق یافته است.

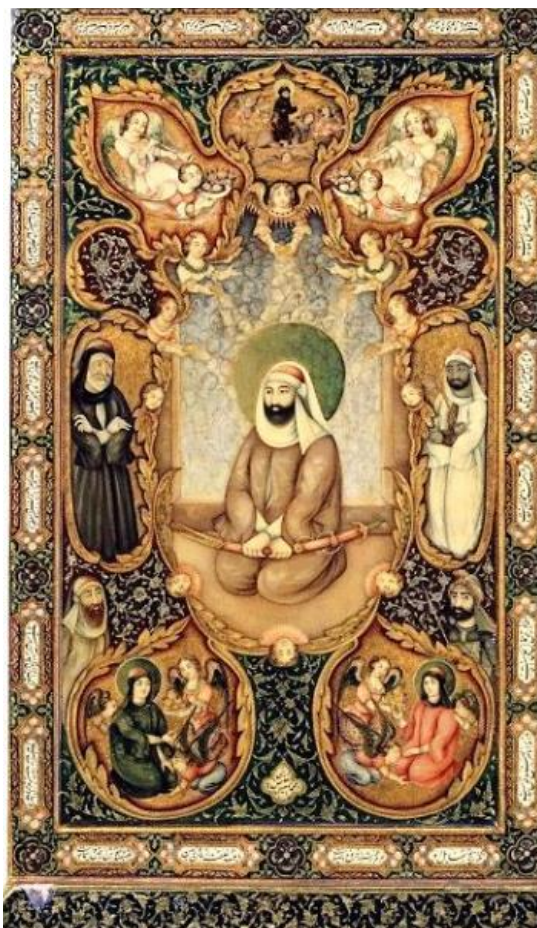

تصویر ۳: دستور جبرئیل به حضرت ابراهیم. (مأخذ: مارزلف: ۱۳۹۸).

ادغام تصاویر کهن از فرشته با سبک پوش و نقاشی غربی را می‌توان نوعی پست مدرنیسم در نقاشی این دوره دانست. اگرچه این جریان در دو دههٔ اخیر به دلیل عدم برخورداری نویسندگان از اطلاعات وسیع تاریخی، فرهنگی و روانشناسی که لازمه کار در این سبک بوده سیر نزولی داشت، اما در مجموع آنچه حق مطلب در این زمینه ایجاب می‌کند اینکه آثار پست مدرنیستی در ایران چون نیازی مبرم در درک و بیان واقعیت‌ها و حقایق زندگی انسان مطرح بود که بیانگر افکار و اندیشه‌های او از مجموع رویدادهای حاصله و معضلات بشری به همراه بیدارسازی و آگاهی او با فنون ادبی روز دنیا، همگام با نویسندگان مطرح پست مدرنیستی جهان پا به عرصه وجود نهاد که از طریق ایجاد پیوند با عمیق‌ترین و اصیل‌ترین اندیشه‌ها و احساسات بشری چون عشق، امید، تلاش، بقا، استقلال، نوع‌دوستی، هدفمندی و رشد مستمر در مسیر تکامل فردی و اجتماعی توانست که گام‌های مؤثری در جهت غنای ادبی و حفظ و رشد فرهنگ ملی همگام با نمونه‌های غربی در پاسخ‌گویی به نیازهای بشری دارد.

اندیشه پست مدرن در عرصه ادبیات طریقی نو در بیان رنج‌ها و کاستی‌های انسان تکنولوژی زده عصر حاضر است. عصری که با به‌کارگیری ابزارهای روزافزون و استفاده از فناوری شاهد تجربه‌های بسیار تلخ و شیرینی در کنار هم شد. این تحولات در زندگی بشر دو رویه داشت. رویه مفید و مثبت و رویه منفی و مضر. رویه مفید همان برخورداری انسان از حاصل تفکرات و ابداعات او در کسب رفاه بیشتر در کشف مواد و به‌کارگیری آن‌ها در ساخت وسایل موردنیاز او بود. رویه منفی این جریانات در اختیار گرفتن این ابزار در دست گروهی مستبد در جهت ارضای حس خودکامگی آن‌ها بود. از دهه ۳۰ به بعد در ایران بعد از جریان کودتای ۲۸ مرداد شاهد بروز و ظهور نویسندگان به اصطلاح «متفاوت‌نویس» بوده‌ایم. نویسندگانی که چه از لحاظ قالب و محتوا با دوران قبل متفاوت بودند. یکی از این نویسندگان که با شیوه‌ها و تکنیک‌هایی جدید به انعکاس نابسامانی‌ها و ناهنجاری‌های آن دوران می‌پرداخت بهرام صادقی بود. صادقی در دو اثرش «ملکوت» و «سنگر و قمقمه‌های خالی» توانست نشان دهد که در کاربست تکنیک‌های جدید نویسندگی پیشگام بود. اگرچه بسیاری از این تکنیک‌هایی که او در روایت داستان‌هایش از آن

استفاده می‌کرد سال‌ها قبل از ورود جریان رسمی و آشکار ادبیات پست‌مدرن در ایران بود ولی او در آثارش توانست که ویژگی‌های بسیاری از تکنیک‌های پسامدرنیستی را به کار برد. رمان «ملکوت» از او بیانگر اندیشه‌های فلسفی انسان نسبت به عالم آفرینش است. با این آیه از قرآن «فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابِ الیم» شروع می‌شود که در مقام انذار و طعن به کافران ذکر شده است.

تصویر ۴. نمونه نقاشی در قاب آئینه لاک‌ی. محمد اسماعیل اصفهانی. دوره قاجار. منبع: (نگارنده)

تکنیک بینامتنی که یکی از مؤلفه‌های پسامدرنیستی است باز می‌گردد و تذکر به انحاء مختلف به انسانی است که جایگاه واقعی خود را که انسانیت و پاکی و صداقت است را فراموش کرده و غرق زندگی مادی خویش گشته که با استفاده از آیات قرآن و اشعار عرفانی او را به خود متوجه ساخته و به راه راست فرامی‌خواند.

در فصل اول رمان «ملکوت» به حلول جن در شخصیت اصلی داستان «آقای مودت» اشاره شده که این مسئله به صورت یک اتفاق ساده بیان شده و دوستانش نیز متوجه این جریان شدند و در پی بردن او به نزد پزشک برآمدند. در این تکنیک که حادثه‌ای غیرعادی به صورت امر عادی تلقی می‌شود، تحت‌عنوان یکی از مؤلفه‌های پسامدرنیستی به نام رئالیسم جادوی مطرح می‌شود. آنچه از محتوای موضوع استنباط می‌شود و ناپاکی و پلیدی است که در درون انسان که جایگاه عشق و پاکی است رخنه کرده و موجب بیگانگی او از خویش گشته است. نکته بعد از این جریان

به جای حل واقعی مسئله دوستانش او را نزد پزشک می‌برند که این موضوع نیز نکته دیگری از ندانم کارهای انسان در مواقع گمراهی و دوری از حقیقت است، که راه چاره را به درستی نمی‌جوید؛ در حالی که به هر دری می‌زنند، از طرفی پزشک که خود می‌بایست عامل نجات انسان باشد وسیله‌ای جهت مشکلات او می‌شود.

موجودی غرق در هواهای نفسانی که به جای استفاده درست از حرفه خود که مداوای بیماران است، عاملی جهت نابودی انسان است او اعضای بدن بیمارانی را که به او مراجعه می‌کردند به بهانه یافتن زندگی جاودانه قطع کرده و درون الکل نگهداری می‌کرده و یا مرتکب قتل همسر خود که به او مشکوک بوده گشته است.

در این وقایع، نویسنده توانسته از تکنیک‌های مربوط به پسامدرنیستی همچون تضاد در معنی در به‌کارگیری یک اسم «معنایی در مفهوم ضد آن استفاده کند. آقای «مودت» که جن در آن حلول کرده کلمه مودت به معنای دوستی است که حلول جن به معنای بیماری و خدشه در معنای دوستی است از طرفی دکتر مربوطه که «حاتم» نامیده می‌شود به جای کار اصلی خود که نجات آدمیان است دست به قتل و بریدن اعضای آنها می‌زند. سرانجام «ملکوت» که به معنای عالم برتر از عوالم وجود است و به عالم فرشتگان و ملائک منسوب می‌باشد نام همسر دکتر حاتم بوده که او را متهم به خیانت می‌دانست.

بنابراین می‌بینیم کلمات ارزشی که باید به جا و متناسب با مصداق به کار می‌رفته به کلمات متضاد با مفاهیم اصلی خود به کار رفته و تکنیک تضاد نیز یکی از مؤلفه‌های ادبیات پست‌مدرنیسم است.

نتیجه‌گیری

از مؤلفه‌های پسامدرنیستی استفاده از فضای گوتیک و ترسناک است که از طریق این پزشک که عاری از درک درست و عاری از حقیقت انسانی است نشان داده می‌شود. از مهم‌ترین ویژگی‌های سبک نویسندگی صادقی در به‌کارگیری از مؤلفه‌های پسامدرنیستی به‌کارگیری طنز در روایت شخصیت‌های داستانی است. در دورانی که نویسندگان وقت بعد از جریان ۲۸ مرداد اندوه و تأسف خود را از این واقعه که در آن ارزش‌ها و دستاوردهای مشروطه را برباد رفته می‌دید نشان می‌دادند، صادقی با سبک خاص خود که استفاده از طنز و نشان دادن شخصیت‌های اغراق‌آمیز به انتقاد از وضعیت موجود مردم و جامعه آن زمان می‌پردازد و به حدی چه در قلب و چه محتوا این کار را با مهارت انجام می‌دهد که آثار او را کارنامه دو دهه از تاریخ جامعه ایران می‌دانند. بازی‌های زبانی که یکی از مؤلفه‌های بارز ادبیات پست‌مدرنیستی است در آثار صادقی به وضوح دیده می‌شود مهم‌ترین شاهد مثال می‌توان به داستان صداقت و قاطعیت اشاره کرد که آقای X و Y که یکی به عنوان خواستگار و دیگری پدر دختر می‌باشد. با وجود میل به این پیوند قادر به برقراری ارتباط کلامی درستی با هم نشدند و در نتیجه منجر به سوء تفاهم و اختلاف می‌شود. صادقی در این داستان با استفاده از علائم اختصاری برای نامیدن افراد و از طرفی عنصر زبان نشان می‌دهد که چگونه زبان می‌تواند حائلی در جهت تفهیم موضوع باشد برخلاف سبک رئالیسم که زبان به‌عنوان وسیله‌ای جهت تفهیم موضوع به کار می‌رفت.

از دیگر از مؤلفه‌های پسامدرنیستی در بازی‌های زبانی دخالت راوی درباره رویدادها و شخصیت‌ها و استفاده از ضمیر مخاطب «شما» در حین داستان است که در آثار صادقی به کرات به چشم می‌خورد و نشان می‌دهد که طبق نظر پسامدرنیست‌ها شخصیت‌های داستان را نیز باید مجموعه‌ای از واژه‌ها دانستن هم وجوداتی واجد هستی از دیگر تکنیک‌های سبک پست مدرنیستی چندآوایی است که هرآوایی نماینده یک گفتمان است. که این تکنیک در مقابل تک‌آوایی قرار می‌گیرد که ویژگی جوامع بسته و استبدادی است. در آثار صادقی تکنیک چندآوایی مشاهده می‌شود و صدای مؤلف صدای نهایی نیست و تحت‌الشعاع صداهای شخصیت‌های دیگر واقع می‌شود. عدم قطعیت نیز به‌عنوان مؤلفه‌های دیگر از مؤلفه‌های پسامدرنیستی بوده که نویسنده با ذکر افعال متعدد و استفاده از حرف ربط «یا» میان جملات و اظهار این مطلب که حوادثی را که روایت می‌کند آیا واقعی و یا در رؤیا می‌باشد به عدم قطعیت داستان دامن می‌زند که از جمله شیوه‌های به‌کار رفته صادقی در آثارش می‌باشد که با استفاده از شگردهای فوق و یا با روان‌پریش نشان دادن شخصیت‌های داستان به عدم قطعیت قوت می‌بخشد.

تکنیک تک‌گفتاری که راوی به بیان افکار و اندیشه‌ها و رویدادهای زندگی فردی می‌پردازد و در دو نویسنده این شیوه به این طریق دنبال می‌شود. صادقی در اکثر داستان‌هایش مبتکرانه توانسته از این تکنیک در بیان احوال شخصیت‌ها استفاده کند و جریان سیال ذهن که به بیان سوژه و موضوع با ذکر رویدادها و ویژگی‌های اطراف و پیرامون آن می‌پردازد و موضوع داستان هم چون دوربین فیلمبرداری از شرایط محیطی و احوالات دیگر شخصیت‌ها پرده برمی‌دارد.

در اثر احمد سعداوی «فرانکشتاین فی بغداد» که به روایت اوضاع آشفته و نابسامان عراق در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۷ پرداخته می‌شود، نویسنده با استفاده از تکنیک‌های رئالیسم جادویی، خوانش بینامتنی بینامتنی، جابه‌جایی، برهم زدن خط زمان و استفاده از طنز سیاه و ایجاد فضای گوتیک در داستان ناخشنودی و انتقاد خود را از اوضاع تروریستی و کشتاری که هر روز در جای‌جای شهر بوقوع می‌پیوندد نشان می‌دهد. مهم‌ترین شباهت «ملکوت» با «فرانکشتاین» استفاده از رئالیسم جادویی و استفاده از فضای گوتیک است. که با موضوعاتی چون قتل و کشتار سروکار دارد و هرکدام از شخصیت‌های دو رمان به‌زعم باطل خود این کار را برای رسیدن به هدف دنبال می‌کند چه آن پزشکی که جهت رسیدن به زندگی جاودان مبادرت به قطع اعضای بدن انسان‌ها می‌کند و چه گروه‌های تروریستی در رمان «فرانکشتاین فی بغداد» که هر گروه برای بقای خود تنها راه را در کشتن و نابودی گروه دیگر می‌بیند.

با خوانش تطبیقی در آثار صادقی با «فرانکشتاین فی بغداد» اگرچه متوجه شباهت‌هایی در به‌کارگیری تکنیک‌های پسامدرن به‌گونه‌ای که ذکر آن گذشت می‌شویم. آثار صادقی دربرگیرنده سطح وسیعی از مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی از جمله چندآوایی، بینامتنیت در شکل عام استفاده از آیه و شعر و محتوای وجودشناسی چه با شیوه روایت لایه‌لایه داستان و یا توهم رؤیا و یا واقعیت رئالیسم جادویی و اسطوره‌سازی و ایجاد فضای گوتیک و سایر مؤلفه‌های

پسامدرنیستی که به آن در طول این مبحث ذکر شد با ویژگی اینکه مربوط به هر یک از این مؤلفه‌ها می‌باشد می‌بینیم کاربرد این تکنیک‌ها در وسعت بیشتر به لحاظ کمی و چه کیفی از موضوعات مورد انتقاد که شامل فرهنگ و اخلاق و سیاست و اقتصاد می‌باشد را دربرمی‌گیرد. صادقی در رمانش توجه به اخلاقیات و بازگشت به حقیقت انسانی را در رمان «ملکوت» به روشنی به نمایش می‌گذارد. در «سنگر و قمقمه‌های خالی» بی‌عدالتی‌های اجتماعی دوگانگی زندگی اغنیاء و فقر و شکافی که میان آن‌ها وجود دارد را به نمایش می‌گذارد. انتقاد از شهرنشینی و تبدیل انسان‌ها به موجودات مصرفی را نشان می‌دهد. مسئله مهاجرت به شهرها که نتیجه‌ای جز نابودی روستاها و تراکم جمعیت شهری ندارد و موضوعات ارزشی و اجتماعی و سیاسی از سوژه‌های مطروحه در رمانش می‌باشد.

طرح مسائل و معضلات انسانی و اجتماعی و ارزش‌های اخلاقی در آثار بهرام صادقی از نکاتی است که در قالب تکنیک‌های مختلف رئال که از ویژگی‌های سبک مدرنیسم و همچنین بر مبنای مؤلفه‌های پست‌مدرنیسم به رشته تحریر درآمده و در قیاس با پیشینه تحقیق، مقایسه رمان پستی از محمدرضا کاتب با فرانکشتاین فی بغداد نیز این مسئله به چشم می‌خورد در رمان پستی انسان‌ها موجوداتی تکراری و قالبی که تنها در مکان و زمان رویدادهای وقایع زندگیشان با هم تفاوت دارند. و این تکراری بودن آن‌ها نشان از پوچی و بیهودگی زندگی آن‌ها می‌کند. در آثار صادقی علاوه بر شخصیت‌های منفی و انسان‌های روانپریش حکایت شخصیت‌های پویا و تلاش‌گری است که هدف‌های والا دارند و برای رسیدن به حقیقت تلاش می‌کنند.

منابع

کتاب‌ها

- پاینده، حسین. (۱۳۹۶). داستان کوتاه در ایران داستان‌های پست‌مدرن. جلد سوم. تهران: انتشارات نیلوفر.
- سپانلو، محمدعلی. (۱۳۸۱). نویسندگان پیشرو ایران (مروری بر قصه‌نویسی، رمان‌نویسی، نمایش‌نامه‌نویسی و نقد ادبی). چاپ ششم، تهران: انتشارات نگاه.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۶). داستان یک روح - شرح و متن بوف کور صادق هدایت. تهران: نشر میترا.
- معصومی‌گی، اکبر. (۱۳۸۰). پست‌مدرنیسم در ادبیات داستانی ما (گفت‌وگوی علی اصغر قره‌باغی با محمد بهارلو و اکبر معصوم بیگی) در تبارشناسی پست‌مدرنیسم، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- مککافری، لری. (۱۳۸۱). ادبیات داستانی پست‌مدرن در ادبیات پست‌مدرن، تدوین و ترجمه پیام یزدانجو، ویرایش دوم، تهران: نشر مرکز.
- میرعابدینی، حسن. (۱۳۷۷). صد سال داستان‌نویسی ایران. جلد دوم. تهران: نشر چشمه.
- نوذری، حسینعلی. (۱۳۷۹). صورت‌بندی مدرنیته و پست‌مدرنیته: بسترهای تکوین تاریخی و زمینه‌های تکامل اجتماعی. اصفهان: انتشارات نقش جهان.

مقالات

- گلشیری، سیاوش. (۱۳۸۹). «پست‌مدرنیسم در ادبیات داستانی معاصر ایران (بررسی مؤلفه‌های پست‌مدرن در آثار هوشنگ گلشیری)». پژوهشنامه ادب حماسی. ۱۰، ۲۴۲-۲۷۸.
- میرعابدینی، حسن. (۱۳۷۷). «رمان فارسی چگونه پدید آمد. ماه ادبیات و فلسفه». خانه کتاب ایران. شماره ۱۷.

پایان‌نامه‌ها

- تواناییان، مهید. (۱۳۹۳). «تأثیر مؤلفه‌های پست‌مدرنیسم و شناسایی آن در نقاشی معاصر ایران». (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه علم و فرهنگ، دانشکده هنر.

سایت

پاینده، حسن. (۱۳۹۳). پایگاه خبری تحلیلی علامه طباطبایی. www.atnanews.ir